

Logopedické poradenství

Příklady a analýzy

- Kdy vyhledat logopeda
- Máme doma leváka
- Dyslexie
- Koktavost

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

doc. PaedDr. Alžběta Peutelschmiedová, Ph.D.

LOGOPEDICKÉ PORADENSTVÍ
Příklady a analýzy

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3616. publikaci

Odpovědná redaktorka Lucie Černá
Sazba a zlom Milan Vokál
Počet stran 128
Vydání 1., 2009

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2009
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-2666-3 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6233-3 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

1. Kdo, o čem a pro koho	7
2. Sami to nezvládneme	15
3. Dobrý den, vítám vás...	21
Otázka věku	21
Otázka pohlaví	24
Otázka prozodických faktorů	26
Otázka vlivu předchozích zkušeností	28
4. Pomůžete mi?	47
5. A ještě něco návdavkem	91
Pojďte si povídat...	91
Kdy vyhledat logopeda?	92
Máte doma leváka?	94
Co to dítě potřebuje aneb Úvaha o podnětném prostředí	95
Pomůže svatý Jan Kapistrán?	97
Jen aby nebyl dyslektik!	98
Obavy z koktavosti	100
Přepínejte kódy!	104
Ponořte se do jazyka!	106
Poselství Charlese Van Ripera balbutikům	107
Něco pro paní učitelky (a také rodiče malých školáků)	111
Když koktáš...	114
Již staří Římané...	117
Každému podle jeho potřeb	119
Komu není rady, tomu není pomoci	121
Slovo o tvrdých terapiích	123

1. KDO, O ČEM A PRO KOHO

Otevřeně a upřímně předesílám, že vše, co začínáte číst (a možná s nejrůznějšími pocity dočtete až do konce), bude čistě osobní výpověď někoho, kdo se s radostí i jistým uspokojením ohlíží za klopotnou, ale smysluplnou cestou brázdami logopedie, za více než čtyřicetiletým potýkáním se s vadami a poruchami řeči, které se v posledních desetiletích v širším pojetí nejen slovně přetavily do sousloví **narušení komunikační schopnosti**. K tomuto tématu naleznete na pultech knihkupectví i v knihovnách řadu titulů, z nichž mnohé se otázky logopedického poradenství nevyhýbají, ba vlastně ani nemohou.

Mám ráda přísloví a citáty (což později zdůvodním), své rozhodnutí rozmnožit stávající nabídku se tedy pokusím zdůvodnit jedním rčením z ruské lidové slovesnosti: *Zpívat se může ve sboru, ale mluvit má každý zvlášť.*

Budu se snažit známé a povědomé teoretické poznatky okořenit zkušenostmi z vlastní praxe, možná něco napovědět, něčím zaujmout nebo vyburcovat k nesouhlasnému hlubšímu zamyšlení. Dál mé ambice nesahají, neboť i profesně platí slova G. B. Shawa: *Zkušenosti nás učí, že lidé se ze zkušenosti nikdy nepoučí.*

K té praxi jen několik základních údajů. Na počátku šedesátých let minulého století mě noblesní pan ředitel Základní školy pro vadně mluvící zavedl před 4. A a zde opustil se slovy: „Házu vás do vody a plavte!“ Na té škole jsem pak pobyla celkem třiadvacet let, „přežila“ pět ředitelů (i nějaké ty inspektory), bylo mi tam dobře a jsem za onu životní příležitost stále vděčna. Stala jsem se tak učitelkou-logopedkou, a to ne vlastním rozhodnutím, vlastní volbou, ale náhodou vynucenou společenskými okolnostmi. Snažila jsem se být „paní učitelkou“ (i když mě žáci tehdy museli oslovovat soudružko). Rozhodně na mě neplatil úsudek Corinne Maierové: *Učitelka je osoba, které se, když byla malá, ve škole nelíbilo, jinak by se jistě lépe učila a posléze měla i zajímavější a lépe placenou práci.* S uzarděním dodám, že jsem ve škole patřila vždy k těm trapným jedničkářkám a školu mám ráda dodnes, nevyhořela jsem.

V průběhu základoškolské logopedické plavby jsem se třikrát přihlásila do konkurzu na místo asistentky na katedře speciální pedagogiky. Neuspěla jsem, s podotknutím, že musím pochopit, že přednostní právo na místo vysokoškolské učitelky má čerstvá absolventka vybavená – na rozdíl ode mne – patřičnou legitimací. Když se pak v lednu 1986 ozval vedoucí příslušné katedry s dotazem, zda bych své tehdy již externí působení na fakultě nezaměnila za interní, stačila jsem jen do telefonu špitnout, že „...nejsem ve straně.“ Nato jsem byla blahosklonně ujištěna, že „...to nevádí, my už máme tak silnou stranickou buňku, že si vás můžeme dovolit.“ A tak si mě katedra speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci dovoluje dodnes. Mezi studentkami (i hrstkou studentů) se s chutí a gusem pohybují shodou okolností už stejný počet let jako kdysi na škole speciální, dnes Základní škole logopedické. A jsem přitom patřičně hrdá na to, že patřím k vysokoškolským učitelům, kteří se takřikajíc „zamazali od křídý“.

První popud k sepsání zkušeností, úvah a poznatků z logopedické poradenské praxe mi daly již před nějakým časem mladé logopedky, účastníci se tradičního semináře pořádaného každoročně v podzimních dnech naší katedrou. Nazvali jsme ho Reflexe studia očima mladých absolventů, což si pro sebe překládám – Jen do nás! Snažíme se získat zpětnou vazbu. Zveme naše absolventky, aby se tak v odstupu do tří let po ukončení studia speciální pedagogiky s námi podělily o své první profesní zážitky a především se vyjádřily k tomu, v čem spatřují nedostatky (i klady) absolvované vysokoškolské přípravy. Všechny se tehdy nezávisle shodly na něčem, co bych vůbec nepředpokládala. Největší potíže – a snad i deficit vysokoškolské přípravy – pocíťovaly v komunikaci s klienty. A to je hlavní idea, kolem níž by se měl nabízený text odvíjet a kterou by se měl zevrubně zaobírat. Že se mladé absolventky nemýlily, jsem se přesvědčila vzápětí na nejbližším semináři.

Nejsem zrovna nejhorlivějším zastáncem dramaterapie a příbuzných terapeutických technik, ale rozhodla jsem se zinscenovat se studentkami jednoduchou scénku. Na imaginární posteli imaginární neurologické kliniky měl ležet imaginární pacient (dnes by to již byl klient) s čerstvou diagnózou afázie. Jedna ze studentek byla vyzvána, aby jako logopedka poprvé přistoupila k nemocnému a oslovila ho. Zdánlivě banální, v nemocnici na neurologické klinice skoro každodenní situace. Studentka se vžila do role: „Dobrý den, já jsem logopedka a přišla jsem...“ To stačilo, přerušila jsem ji dotazem, proč si myslí, že každý v naší republice ví, kdo je to logopedka. Otázka není lichá, zkuste se v tom trochu zorientovat, poptat se ve svém okolí, budete

překvapení, nemile, dodávám. Ale nepodivujte se, ani vysokoškolsky vzdělaný občan nemusí mít o logopedii a logopedkách ponětí. Pokus jsme tedy opakovaly. Znovu pozdrav a následně věta „... a přišla jsem si s vámi popovídat.“ Hodně jsme se nasmály. To sedlo! Afázie – definovaná jako ztráta již nabyté schopnosti komunikovat – a tady si přijde s pacientem někdo popovídat. To je profesní faux pas, ze kterého se jen obtížně vymotáte.

Nic mi není vzdálenějšího – a více proti mysli – než úloha rádce, poučného a poučujícího. Odborné i osvětově laděné publikace – nejen logopedické – obvykle přetékají poukazy a příkazy, co by se mělo, ba co se musí. Už řidčeji, až vzácně tam najdete odpovědi na otázku – JAK příslušné rady realizovat, JAKÝMI cestami a způsoby ke kýženému výsledku směřovat. Polský logoped Zbigniew Tarkowski, známý v České republice především ze slovenských překladů, připomíná povinnost ne pouze radit, ale hlavně pomáhat. S touto výzvou se obrací především na logopedky, které jako ženy mají podstatnější sklon při práci s řečově handicapovanými empatii nadřazovat profesionálně fundovanému přístupu. Možná bychom ve svých pracovnách a ambulancích měli mít stále na očích jednu z La Fontainových bajek:

*Jde-li jen o úvahu snad,
všude jsou rádců plné řady.
Má-li se něco vykonat,
není tam nikdo dohromady.*

Začnete-li se důsledněji probírat českými logopedickými příručkami a odbornými logopedickými publikacemi vůbec, nemůže vás po určité době minout pocit káravě zdviženého prstu, někdy skoro mentorování. Vše namířeno samozřejmě proti rodičům dětí s řečovými problémy (nebo i bez nich, zohledňujeme-li logopedickou prevenci). Všechno je špatně, stále jsou jen peskování podobně jako na mnohých třídních schůzkách, kam proto většina rodičů raději ani nezavítá.

Tato skutečnost vyžaduje trochu hlubší zamyšlení. Neblaze se tak v nejširší veřejnosti upevňuje povědomí, že logopedie se týká jen dětí, kupříkladu toho nešťastného R (které dnes – v čase bezbřehé výslovnostní tolerance – už až tak nešťastné ani není) apod. Nedivme se potom, že třeba právě výše uvedenou afázii už si nikdo běžně s logopedkami a logopedickou péčí nespojuje. Obvykle zdůrazňuji, že patlavost (dyslálie) je ve skutečnosti jenom částí jednoho z deseti okruhů narušení komunikační schopnosti, jakousi logopedickou manikúrou, byť nejviditelnější, protože se týká převážně dětí, s nimiž se v nejrůznějších rolích setkáváme všichni.

Avšak jsou zde hlubší souvislosti, až ideologické, což si ne dost uvědomujeme. Inu, ještě neuplynulo oněch biblických čtyřicet let pouti po poušti a setrvačnost – i v myšlení – je nebezpečná a škodlivá, jak při jedné ze svých přednášek pro vysokoškolské posluchače zjara 2008 připomněl v České republice stále vlídně a se zájmem vítaný šarmantní pan profesor Lechta.

Jsem speciální pedagog-logoped, ale tento obor jsem vystudovala ještě pod označením defektologie. Jedná se o pouhou bezvýznamnou hru se slovy, termíny? Ale vůbec ne! Speciální pedagogika vystřídala defektologii v oblasti ŠMVZP (rozuměj: školství pro mládež vyžadující zvláštní péči) na přelomu let 1964/65. Tedy v období, které je politology a historiky (ano, už je to historie) označováno francouzským termínem *détente* (tání, uvolňování). Byla to ta stále vzpomínaná léta šedesátá, kdy se mnohé v kladném slova smyslu lámalo, měnilo, v našich zemích až do tragického 21. srpna 1968. Najednou jsme ani v péči o osoby se specifickými potřebami (dnešní způsob obcházení problému) neměli pocit, že bychom se museli doslovně držet sovětského modelu, propagujícího defektologii. Slova, názvy se měnily, způsob myšlení, myšlenkové pochody ještě dlouho ne, s neblahými pozůstatky se potýkáme dosud. Inu, asi měl pravdu atomový fyzik Max Planck, když prohlásil: *Nové názory nikdy nezmáhly, prostě jen přívrženci starých idejí postupně vymírali.*

Profesor Miloš Sovák byl právem hrdý na organizaci a působnost Logopedického ústavu hlavního města Prahy, založeného po 2. světové válce. Logopedie jako už skoro autonomní obor nabrala správný směr a aktivity. Jenže přišlo „vítězství pracujícího lidu“ v únoru 1948 a ponurá léta padesátá, kdy se právě u nás zrodilší genetika (vzpomeňme Moravana Johanna Gregora Mendela) v pojetí nastolené ideologie stala pavědou, prodejnou děvkou imperialismu. Profesor Miloslav Seeman, znevažovaný například pro své výzkumy možného vlivu biochemických faktorů na vznik koktavosti, nadlouho v podstatě zmizel z odborných publikací a učebnic. Akademik Josef Charvát ve své navýsost zajímavé a věcně sepsané autobiografii (*Můj labyrint světa*, Galén, 2005) zaznamenává, že v roce 1958 mu byla v článku uveřejněném v *Časopise lékařů českých* cenzurou škrtnuta věta „...*osobně mi blahopřál profesor Seeman*“. Ještě při mém nástupu na univerzitu v roce 1986 jméno profesora Miloslava Seemana, spoluzakladatele I.A.L.P. (International Association of Logopedics and Phoniatics) v seznamu doporučované odborné literatury vůbec nefigurovalo. V jakés takés anonymní logopedické paměti ze všeho zůstalo jen matné tvrzení, že by balbutici (koktaví) *neměli jíst tolik masa.*

Logopedii zcela ovládly funkční poruchy a neurózy, v jejichž pozadí vždy stáli „špatní a neschopní“ rodiče. Zde si vypůjčím slova vtipných lékařů Petra Škrabánka (emigranta) a Jamese McCormicka, kteří v knize Pošetilosti a omyly v medicíně, s podtitulem Skeptický průvodce pro lékaře i nebojácné pacienty napsali: *Funkční choroby jsou ty, pro něž se nedá najít žádné „skutečné“ vysvětlení. Postiženým pacientům se dříve říkalo neurotici nebo spíše neurastenici, pokud se jednalo o ženy, pak byly hysterické. Podle jednoho bystrého pozorovatele „kdokoli je na ženský a hodně kouří, kdo má měkké srdce nebo kdo je vzrušivý, je neurastenik“*. Citace je z knihy, s níž by se mohli (s potěšením) seznámit všichni logopedi poctivě usilující o stanovení co nejpřesnější diagnózy. Třeba už proto, že stanovená diagnóza vypovídá často více o tom, kdo ji sepsal, než koho má charakterizovat (knížku vydalo Nakladatelství Lidové noviny v roce 1995).

Totalitní ideologie prosáknuvší i do logopedie však chápala funkční poruchy ještě jinak, po svém. Rodil se přece – nebo se alespoň měl zrodit – nový člověk, genetické faktory zmizely z obzoru, výchova, především ta kolektivní, měla zmocit vše. Od toho zde byly jesle, někdy i týdenní, mateřské školy a škola vůbec – nejlépe ta jednotná, Zdeňkem Nejedlým kopírovaná podle sovětského vzoru. Renomovaná režisérka Českého rozhlasu Hana Kofránková připravila pásmo z českých slabikářů, při jehož poslechu hlavně těm starším doslova tuhne krev: v čemže jsme to žili, v jakém duchu jsme to byli vedeni? Vezměte do rukou Kožíškova Poupata z počátku minulého století (nedávno je znovu vydalo nakladatelství Paseka), potom některý z prvo-republikových slabikářů a srovnávejte texty vštěpované dětem s těmi z let padesátých. Podle letory (a věku) se buď zděsíte, nebo zasmějete.

Takové podhoubí jen posilovalo přesvědčení, že „poručíme větru, dešti“ – a to vždy a všude, i v logopedii. Vše se tak zjednodušilo! Stanovili jsme diagnózu (u dětí nesprávný výchovný styl rodičů) a potom vadu či poruchu řeči prostě odstranili. Když ne, viník byl nasnadě, nedodržel naše pokyny, nedbal našich rad. Poslední roky se pomalu vracíme k potřebné profesní pokoře a ke snaze problémům hlouběji porozumět. Význam pokory – v každém směru – náležitě vystihl zapomínaný Karel Havlíček Borovský:

*Tím hlubší základy,
čím vyšší zeď nahoře,
a vyšší rozum
stojí na hlubší pokoře.*

S akceptací nejnovějších poznatků z kooperujících vědních oborů jsme realističtější, už se přece jen tak často a snadno neuchylujeme k formulacím o naprostém odstranění narušení komunikační schopnosti.

Nepatřím k těm, kteří šmahem z odborného hlediska odsuzují vše, co souvisí s dobou před rokem 1989. Asi jsem svým nesouhlasem hodně překvapila studentku, když mi u zkoušky tvrdila, že „...předčasný vývoj řeči u dětí souvisel s politickou situací před revolucí, to byly takové trendy, že rodiče chtěli, aby děti mluvily předčasně.“ Patrně bych nenalezla lepší ilustraci svého předchozího zamyšlení. Kategorii předčasného vývoje řeči už našťestí současné učebnice logopedie vypustily (právě proto, že byla přímým útokem na rodiče), obviňování matek a otců jsme se však dosud zcela nezrekli.

Snažím se svým studentkám – v prezenčním i kombinovaném studiu – vštípit víc hrdosti na úroveň naší logopedie. Souhrnně vzato – nemusíme se stydět. Čtyřicetiletá totalitní izolace nás silně poškodila, zejména co se týče dostupnosti odborné literatury a možnosti navazovat kontakty na různých zahraničních konferencích. To teď všechno můžeme, ale ne vždy plně využíváme. Nesouhlasím s postesknutím v jednom z mála našich logopedických periodik, že aktuální nedostatek písemných příspěvků z řad logopedek je přímým důsledkem dřívější nemožnosti odborně publikovat a celkového omezování v této oblasti. Nepamatuji se, že by Sovákovy publikace vycházely v samizdatu. Sáhla jsem do spodních zasutých poliček své knihovny a vytáhla na světlo boží jen něco ze zaprášených ročníků časopisu *Otázky defektologie*. Ukázala jsem je také studentkám. A ukázala jsem jim rovněž, že stačilo přeskočit úvodní článek věnovaný podle ročního období výročí VŘSR (Velké říjnové socialistické revoluce), Vítěznému únoru 1948 nebo právě probíhajícímu sjezdu KSČ (tuto zkratku bohužel stále ještě není nutné vypisovat) – a mohli jste se začíst do fundovaných článků a příspěvků odborníků zvučných jmen. *Otázky defektologie* vycházely několik desetiletí, a to jako měsíčník, desetkrát do roka. Porovnejte prosím se současnou Speciální pedagogikou. Neuškodí se také vrátit ke slovenským Logopedickým zborníkům (jsou slovenské, proto psáno se z-) vydávaným péčí Josefa Lišky. Úroveň jejich příspěvků a fakt, že se v nich běžně a hojně setkáváme se jmény českých logopedů a surdopedů, hloubavějším hodně naznačí a mnohé vysvětlí ve vztahu k dnešku, ale především k logopedickému dění v bývalém Československu před rokem 1989. Moc bych se přimlouvala, abychom se v tomto směru podstatněji a častěji vraceli. Naplnili bychom tím nabádání profesora Sováka: *Kdybychom více četli, nemuseli bychom tolik objeňovat.*

Snad najdeme i dost rozumu k znovupřijetí zbytečně odvržených faktů. Třeba jen proto, že souvisely se jménem zkresleně prezentovaného I. P. Pavlova. U nás je spojován pouze s pověstně slintajícími psy, znalejší vědí, že to byl erudovaný lékař, mimo jiné oceněný Nobelovou cenou (ne za podmíněně a nepodmíněně reflexy). S vaničkou jsme vytili i dítě. Jestliže jsme před rokem 1989 vše podle Sováka a Hrbka opírali výhradně o reflexologii, dnešní studenti logopedie o ní nevědí zhola nic. A přitom by jim rozumně pojaté etapy reflexního dějství pomohly lépe porozumět například kategorizaci vad a poruch řeči. Příkladů by se našlo vícero.

Při prvním kontaktu se studentkami logopedie je překvapuji prohlášením, že polovina z toho, čemu je budu učit, nebude za deset let platit. Vývoj se žene kupředu, každých deset let se souhrn našich poznatků zdvojnásobuje a současně polovina zastarává. Je tedy nezbytné všechna fakta přijímat kriticky. V tomto smyslu byly předloženy i výše prezentované úvahy. Chce to vždycky dost odvahy, nesete svou kůži na trh. V tomto směru se držím starověkého autora Plutarcha: *Nepotřebuji přítele, který přikyvuje na všechno, co řeknu. Můj stín kývá přesněji.*

Zůstává otázka, komu je toto všechno určeno. Komu bych chtěla pomoci, nebo snad dokonce poradit. Svým kolegům, logopedům a logopedkám, nebo spíše těm, kteří pocítí potřebu vyhledat pomoc či radu? Opakuji v úvodu řečené: předkládám, nabízím – možná k úvaze, možná k diskusi – jen osobní výpověď, určitý výnos z více než čtyřicetiletého působení v oblasti logopedie. Žeň ať posoudí jiní a vybírají, přebírají podle libosti.

Všichni známe Brousek pro tvůj jazýček. Svým studentkám vždy kladu na srdce slova jeho autora, laskavého pana profesora Františka Kábele: *Speciální pedagog (v mém případě logoped) je poslední nadějí rodičů postiženého dítěte. Lékař konstatuje: nevidí, neslyší, je mentálně retardovaný... a co dál? Co z toho dítěte bude, je plně v rukou právě speciálního pedagoga.* Tady někde tkví kořeny mé náročnosti (?) na studentky. V duchu této odpovědnosti se občas s trochou nadsázky hlásím k přesvědčení amerického generála Pattona, který se svými vojáky došel až do Plzně: *Já nepotřebuji, aby mě mí vojáci milovali. Potřebuji, aby dobře bojovali.*

Zastávám názor, že je nezbytné hodně publikovat. Sepsání recenze nebo eseje bývá často podmínkou pro získání zápočtu. Není to záležitost jednoduchá – ani pro jednu ze zúčastněných stran. Peripetie kolem plnění tohoto úkolu ponechejme stranou. Z diskutovaných problémů (vedle pravopisu i stylistické úrovně) se nezdá dostáváme se studentkami k potřebě reflektovat, komu je daná tiskovina, článek určen. Zkrátka i při psaní musíme přepínat kódy. Jinak píšeme pro rodiče řečově handicapovaných dětí, jinými

jazykovými prostředky a stylem nabízíme kolegům své poznatky, kazuistiky atd. Měli bychom ctít a dodržovat hranici mezi textem odborným a populárně naučným. Ani jeden z nich není nadřazen tomu druhému, má své opodstatnění, a právě proto i svá pravidla.

Z uvedeného pohledu se nyní ocitám ve velice ošemetné situaci. Vyvlékám se z odpovědnosti přesněji stanovit, které skupině čtenářů je můj text vlastně určen, a dokonce používám beletristickou ich-formu, před níž studentky zhusta varuji. Prohlašuji tedy závazně, že se jedná o jistý pokus odlehčenou formou přiblížit zájemcům – ať z kterýchkoliv řad – vpravdě závažná témata z oblasti poskytování logopedické péče. Materiály, z nichž jsem hodlala čerpat, a poznatky, které jsem v písemné podobě shromažďovala, se delší dobu kupily na mém pracovním stole, byly přenášeny na fakultu – v domnění, že tam na ně vybude chvilka – a zase zpět, až jsem se nakonec nechala inspirovat knihou Milana Mareše Slova, která se hodí. Kdo v titulu větrí logopedickou problematiku, toho zklamou. Podtitul zní Jak si povídat o matematice, kybernetice a informatice (Academia, 2006). Kdo po této knížce sáhne, už se tolik divit nebude. Ocituji jen jednu působnou autorovu sentenci: *Pokusy o popularizaci bývají také oblíbenou četbou odborníků, kteří ji sami nepotřebují, ale chtějí se ujistit, že autor je opravdu ještě větší ignorant, než si o něm až dosud mysleli. Věřím, že na své si přijdou i oni.*

2. SAMI TO NEZVLÁDNEME

Vzhledem k realitě absolutní převahy českých logopedek nad českými logopedy měl by být v nadpisu kapitoly použit spíše tvar ženského rodu – samy to nezvládneme. Ať tak či onak, doba polyhistorů minula. Učitelsky dopovím, že polyhistorem je podle slovníkového výkladu míněn znalec mnoha vědních oborů, člověk s mnohostranným vzděláním. Klasicky bývá jako příklad polyhistora uváděn Johann Wolfgang Goethe, takto literát (básník, prozaik, dramatik), biolog, historik umění, stavitel, geolog, působící jako právník, později dvorní rada a ministr státní správy.

Přidržíím se však raději logopedie a jako příklad polyhistora 18. století nabídnu jiného Johanna Wofganga – Johanna Wolfganga Kempelena, přešpurského (bratislavského) rodáka na Slovensku známého pod jménem Ján Vlk Kempelen. Domluvil se osmi jazyky, zůstala po něm řada technických památek (např. fontána v Schönbrunnu, v Bratislavě tlakový vodovod a kyvadlový most přes Dunaj, ruční tiskařský stroj pro nevidomé). Bývá uváděn jako autor projektu průplavu Dunaj – Jaderské moře, ale nejčastěji ve spojitosti s důmyslným šachovým automatem (Turek), s nímž sehrál neúspěšnou šachovou partii například Napoleon Bonaparte a Benjamin Franklin.

Logopedy nejvíce zajímá Kempelenův „mluvící stroj“, podle některých první skutečný hlasový syntetizátor (předtím se o něco podobného již pokusil Erasmus Darwin, děd známějšího Charlese). Když úspěšně vyřešil otázku potlačení zbojníků (dnes bychom asi řekli teroristů) v rumunském Banátu a zavedl tam pěstování a zpracování lnu, vděčná Marie Terezie mu přiřkla pravidelnou finanční rentu. Kempelen se pak mohl svobodněji věnovat sepisování pětisetstránkové knihy Mechanismus lidské řeči (Mechanismus der menschlichen Sprache nebst Beschreibung einer sprechenden Maschine – v roce 1990 přeloženo do slovenštiny).

Jméno Johanna Wofganga Kempelena nese planetka objevená slovenským astronomem Peterem Kušnirákem v roce 2000 na hvězdárně Astronomického ústavu AV ČR v Ondřejově. Mohli bychom diskutovat i spekulovat, který z vědních oborů – vedle logopedie – si proslulého polyhistora přisvojuje větším právem. Do úvahy přicházejí lingvisté a fonetici

(pro svůj mluvící stroj považoval Kempelen za nevhodnější hlavně francouzštinu, italštinu a latinu, hůře na tom byla pro množství uzavřených slabik a skupin souhlásek němčina). Zkrátka by pochopitelně nepřišli ani foniatři. U přírodovědných a technických oborů bychom možná došli až k progresivní bionice.

Logopedie je aktuálně pojímána jako interdisciplinární obor. Povědomí o jejím postavení v systému věd patří k základním studijním okruhům, které se v sofistikované podobě objevují také u státních závěrečných zkoušek. Bez týmové spolupráce řady kooperujících vědních oborů se dnes neobejdeme. To je všeobecně známá teorie. Podepřu ji dalším citátem z díla Karla Havlíčka Borovského: *Kdo je zúplna svým pánem nad sebou, nedokazuje tím, že je velkým pánem, ale že má malé panství.*

Avšak co realita? Jaké je postavení ne logopedie, ale přímo logopeda v pomyslném týmu? Je rovnocenným partnerem lékařů (pediatrů, foniatrů, neurologů, stomatochirurgů atd.), pedagogů, psychologů, neuropsychologů, psycholingvistů, sociologů, lingvistů, antropologů?

Cítíme-li v této otázce nějaký deficit – a on bezesporu existuje – obraťme se do vlastních řad. Co tak začít pohledem na prestiž povolání logopeda? V čem vlastně spočívá dobré jméno nějaké profese a jak ji v našem případě budujeme, zajišťujeme a podporujeme? V původním pojetí – francouzského prestige – překlad zní mámení, kouzlo, teprve druhotně významnost postavení, vážnost, důstojnost a věhlas, ještě pragmatičtěji je prestiž chápána jako ukazatel jistého, vyššího či nižšího, společenského statusu.

Začnu z té horší stránky. Nenamlouvejme si, že v představách veřejnosti figurujeme nějak víc a líp, než „ta paní, co strká dětem prsty do pusy a donekonečna s nimi opakuje trnka, trubka, trnka, trubka...“. Pracujeme-li ve zdravotnickém nebo soukromém zařízení, většinou svou profesní identitu vylepšujeme nošením bílého pláště. Co na tom, že v dětech vždycky nevyvolává nejpříjemnější asociace? Posmutněla jsem, když mi jedna logopedka tlumočila vyjádření lékařky, že do zprávy shrnující výsledky vyšetření nic odborného psát nebude, protože „...paní učitelka (logopedka) tomu stejně nerozumí“.

Tady se mé poznatky diametrálně štěpí. Svým studentkám se snažím dokládat, že nestačí pouze logopedii za multidisciplinární obor prohlašovat, ale je třeba se ve spolupracujících oborech fundovaně orientovat. Znamená to nejen ovládat jejich odbornou terminologii, ale rovněž sledovat pokroky třeba v proměnách zobrazovacích metod mozku, pohledech na jeho funkci ve vztahu k řeči a jazyku atd. Nechtěla bych už dále slýchat (i číst) hodně zastaralé informace třeba o lateralitě, příčinách koktavosti nebo prázdná

slova a jen slova, ve skutečnosti bohapusté omílané fráze o správném řečovém vzoru apod.

Na druhé straně se setkávám (nejen) se studentkami, které představu své odbornosti a schopnosti pomáhat zakládají na ohromující znalosti definicí a klasifikace chorob (s jejich číselným určením) podle posledního seznamu Světové zdravotnické organizace. Celkem marně jim vysvětluji, že – slovy již citovaných lékařů Petra Škrabánka a Jamese McCormicka – „klasifikace chorob jsou ve stálé rekonstrukci“ a uváděné číselné údaje se budou za jejich života několikrát měnit. Postačí, když vím, kde požadované údaje v případě potřeby najdu. Ostatně je silně zpochybnitelné (a je otázka, zda řečově handicapovaným vůbec prospěšné) považovat každé narušení komunikační schopnosti za chorobu, za nemoc. Ráčkujete, jste tedy nemocný? Máte potíže dyslektického charakteru, jste proto chorý?

U zkoušek mě nikdo neohromí a neuspokojí chrlením definicí. Jejich znalost je bezpochyby potřebná, ale rouhačsky dodávám, že samotná definice ještě žádnému řečově postiženému nepomohla. Ta slova pronáším v případě, kdy studentka není schopna u zkoušky dostat následujícímu požadavku, pro většinu dost překvapivému. Požádám studentku, aby si v mé osobě představila imaginárního klienta: Nejprve rozhodne o mém pohlaví, jsem-li holčička (případně žena), či chlapeček (muž). Potom stanoví můj věk. Už v té chvíli obvykle vím, do jaké míry je studentka odborně fundovaná, připravená na praxi. Zeptám se, které logopedické problémy by se mohly u imaginárního klienta ve zvoleném věku vyskytovat, a nevyskytují-li se, co by bylo možné příkladně rodičům dítěte doporučit pro preventivní působení a podporu optimálního vývoje řeči. Tady prospěšnost znalostí definicí skutečně příliš nepomáhá.

Za všechny ještě jeden konkrétnější příklad, kterým mimo jiné doložím, že na těchto stránkách se v zásadě již zabýváme stanoveným tématem – poradenstvím v logopedické praxi. Prestiž povolání logopeda náležitě vzroste, dostane-li se rodičům na konkrétní dotaz konkrétní, odborně fundované odpovědi. „Co poradíte tatínkovi,“ ptávám se studentky, „přijde-li za vámi s tím, že jejich Pepa je levák, ale paní učitelka se rozhodla, že ona ho tou pravou rukou psát naučí!“ Zdánlivě úplně banální situace, avšak pro další život onoho chlapce skutečně extrémně významná. Ze své paměti se snažím vytěsnit odpovědi studentek jako „...to by ale ta paní učitelka neměla... to se ale nesmí...“ Proč a co taková studentka studuje? Jsou studia s takovým výstupem k něčemu? Mohl by podobně reagovat právník? A jednalo by se možná jen o peníze, ne o život a jeho nasměrování. Tady je třeba znát přesné údaje, které se nacházejí v datovaném věstníku ministerstva školství s citací

závazného pokynu o respektování přirozené laterality dětí (pro jistotu dodávám: věstník MŠMT č. 23 z 10. února 1967 – závazný pokyn platí stále). Seznámí-li tatínek rezolutní paní učitelku s tímto nařízením (které by bezpochyby měla znát), k žádnému násilí na dítěti, na žáčkově už nedojde. A přecvičování levorukých dětí skutečně násilím je.

Prvním – a zcela zřejmě nejdůležitějším – spolupracovníkem logopeda by měl být pediatr. Ten je v nejčastějším a nejužším kontaktu s dítětem a jeho rodiči v rozhodujícím životním období. Má také povinnost sledovat a zaznamenávat vývoj řeči dítěte. Opomeňme realitu přípravy pediatriů na tuto úlohu v průběhu jejich vysokoškolského studia. Nežehřejme na dětské lékaře, že s námi, logopedy, dostatečně nespolupracují. Na vině jsme z velké části my sami. Dokažme pediatriům, že jsme schopni být jejich partnery na cestě dětí za odpovídající komunikační schopností. Přesvědčme dětské lékaře vlastními kvalifikovanými aktivitami a hlayně jim dejme o těchto aktivitách vědět. Následováníhodné příklady již v České republice existují.

Pověstné jádro pudla patrně spočívá v tom, že se o nás – logopedech a logopedkách – ani moc neví. Vypůjčme si v tomto případě termín ze slovníku našich politiků – zviditelněme se! Dejme o sobě vědět! Jednou z cest je již zmíněná nutnost publikovat, psát osvětové články, dostávat se do médií. Pokud se tam vyskytujeme, jsou to povětšinou zásahy bezzubé, nepřitažlivé, nebojme se přiznat – neatraktivní. Ta atraktivita by rozhodně neměla spočívat v prezentaci senzací a v populismu. Nabízejme příspěvky námětově zajímavé, podané s vtípem a vynalézavostí a také co nejkonkrétnější. Setkáme se s řadou problémů. Redakce časopisů preferují články krátké, až nejkratší, někdy dokonce předem stanoví počet úhozů, který by váš článek neměl překročit. Začněte třeba vtipnou recenzí na něco ze spousty logopedických materiálů, které se stále na knižním trhu vynořují. Snadné ostruhy získáte na překladových titulech, můžete uvažovat, proč asi. Všimějte si dětských časopisů, jejich úrovně a míry pozornosti, kterou věnují rozvoji dětské řeči. K těm časopisům se logicky dostávají i rodiče. A věřte, že redakce dětských časopisů na slušné příspěvky a spolehlivé a fundované spolupracovníky čekají. Kde vás vyšoupnou dveřmi, vlezte oknem! Asertivita – ta slušná – se teď přece nosí!

Choulostivou otázkou jsou odborné logopedické publikace. Vnímám je jako jisté vyslance, emisary do prostředí našich eventuálních spolupracovníků z jiných vědních oborů. Bývá mi smutno, když se shledávám s texty, které pověsti logopedie jako autonomního vědeckého oboru rozhodně neprospívají. Jak se kupříkladu pediatr srovná s informací z přehledu vývoje dítěte předškolního věku, že batole používá lžičku, ale bryndá? K poznatku,

že má dítě limitovanou pozornost, dodávám, že já také. A že si hraje v blízkosti jiných dětí? Jak jinak, pohybuje-li se v prostorách mateřské školy nebo mezi sourozenci doma? Jakou validitu mají podobná sdělení? A co je ostatně závadného na tom, je-li dítě rádo chvíli samo? Je to vada? Charakterová? Musíme být všichni stále „keep smiling“? Víc odstrašujících příkladů uvádět nechci. Mysleme pozitivně.

Zde by se ve prospěch potřebných měly spojit síly dvou stále – byť lehce či latentně – soupeřících táborů: logopedů klinických a těch zatím bez přívlastku, působících ve školských službách. Už naši předkové hlásali: *Když se ruka k ruce vine, tak se dílo podaří!*

3. DOBRÝ DEN, VÍTÁM VÁS...

Úkolem logopeda je zajistit komunikaci. Poučeným netřeba připomínat, že komunikujeme, i když mlčíme. S profesionální dychtivostí se vrháme do vod alternativní a augmentativní komunikace. Kompetence logopedů se rozšiřují také o poruchy polykání (dysfágie). To jsou odborné záležitosti novějšího data a zaslouží si samostatné zpracování. S myšlenkou na lidovou moudrost *mnoho psů, zajícova smrt* zůstaneme na logopedickém hřišti vymezeném známými deseti okruhy narušení komunikační schopnosti.

Na počátku všeho je slovo – samozřejmě i v logopedické diagnostice, tedy na cestě za zjištěním co, jak a proč je v komunikační schopnosti klienta narušeno. První kontakt, zejména první osobní setkání s klientem je pro mě i po desetiletích praxe zatěžkávací zkouškou, okamžikem, kterého se vždycky trochu obávám. Je k tomu dost důvodů. V podstatě mám pouhých několik sekund na to, abych hned při vstupu do dveří správně odhadla a nastolila komunikační kód právě pro tohoto člověka a pro tuto chvíli nejvhodnější. Jsem si předem vědoma všech svých vymežujících i omezujících atributů jako je věk, pohlaví, skutečnost, že nosím brýle a mám ostřejší barvu hlasu, mluvím rychle (ostatní doplňte po sebereflexi sami). Velkou roli mohou sehrát možná negativní zkušenosti z předchozích setkání s odborníky. Ne vždy musí přeskočit jiskřička vzájemných sympatií, a to na obou stranách.

Nepřisuzujete-li uvedeným okolnostem zvláštní váhu, pokusím se váš pohled konkrétnějšími argumenty změnit. Pro lepší přehlednost a orientaci v nabízených názorech bude další text poněkud strukturován.

OTÁZKA VĚKU

Nahlédneme ji nejprve z té podstatnější stránky, ve vztahu ke klientovi. Již sám pojem „klient“ mi činí značné potíže. Myslím, že nevystihuje formu a úroveň vztahu, jakého bych chtěla s příchozím (případně příchozími) dosáhnout. Budu znovu a znovu opakovat, co jsem napsala již vícekrát.

Jedná se mi o vztah výstižně označený praktikujícím psychoterapeutem M. Scottem Peckem jako „terapeutické spojenectví“ (Odeon vydal mj. jeho knihu *Nevyšlapanou cestou*). Termín pacient je z pochopitelných a opodstatněných důvodů v současnosti zavrhován i v našich zdravotnických zařízeních, včetně nemocnic. Velmi direktivně diferencuje na jedné straně osoby oprávněné, rozhodující a určující, na straně druhé stav podřízenosti, diktovaných povinností, celkově vedoucí k pasivitě. Hovořit o těch, kteří naši pomoc vyhledají, jako o případech, je mimo jakoukoli diskusi.

Z odborných zdrojů víme, že v zemích na západ od České republiky je eticky nepřipustné označovat někoho termínem jeho postižení, například jako dysfatika, afatika nebo dyslektika. Řeší-li to skutečně jádro problému, těžko říci, značné potíže vznikají při překladech odborných textů. Avšak měli bychom o tomto aspektu alespoň uvažovat. Logoped je mimo jiné řečový a jazykový profesionál, jeho jazykový cit by neměl vykazovat známky etické nedomrlosti, až nevkusu. Všude prosazovaná ekologie by měla zahrnovat také ekologii ducha, nejlépe a nejprůkazněji se projevující ekologií jazyka.

Z nedostatku jiného, lepšího pojmenování proto zůstaneme zatím u klienta. V přímém kontaktu – například s rodiči malého klienta – se budeme vždy obracet se svými dotazy a radami na paní Novákovou, vyvarujeme se trapného oslovení „maminko“ apod.

K logopedům přicházejí nejčastěji děti. Jenže – kamenem úrazu je, co si kdo představuje pod pojmem dítě. Je to jeden z velkých problémů pedagogických fakult, kde se na výkon svého povolání připravují i budoucí logopedky. Říkávám, že tato „učitelská semenišť“, jak podobné instituce označoval Karel Slavoj Amerling (v českých zemích historicky spojovaný s péčí o handicapované), podvědomě stále navozují představu dětí pouze v tom ještě tvárném věku tak od tří do sedmi let a této představě podřizují vše, i komunikaci. Reaguji na to realistickým upozorněním, že ti modroocí a zlatovlasí andělci rychle vyrostou a mluvit s nimi nenaplníje představu studentky přesvědčené o tom, že stačí, když takového žáka 6. třídy (ale i mnohem mladšího) „vzve ke komunikaci“. Přes to všechno nezbyvá než přiznat, že logopedky působící ve školských zařízeních jsou celkově ke komunikaci s dětmi, žáky lépe vybaveny a připraveny než jejich kolegyně tzv. klinické. Ve školách jsou s dětmi v pravidelném i dlouhodobém kontaktu, a jsou-li kreativní a tvárné, mají v podstatě mnohem více příležitostí k patřičnému tréninku. Ten tzv. klinickým logopedkám chybí, vedle jinak (zdravotními pojišťovnami) navozované časové tísně jsou limitovaným prostorem a rozměrem procvičování zvládání komunikačních situací s kli-

enty neblaze ochuzovány. K tomuto problému se ještě vrátíme, zatím setráváme u prvních okamžiků terapeutického kontaktu.

Říci, že je třeba zásadně jinak pojmout první řečový kontakt s dítětem předškolního věku a jinak se školákem, nestačí. Školní docházka začíná v našich zemích od šesti let věku dítěte (blíží se možnost zahájit ji ve specifických případech o rok dříve) a končí absolvováním devátého ročníku základní školy ve věku nějakých patnácti let. Je čtrnáctiletý člověk ještě dítě, kluk, nebo v něm už spíše spatřuji mladíka houfujícího se s mládeží? Více asi není třeba napovídat. Individuální rozdíly a charakteristiky patrné v žádném životním období nebudou rozdílnější.

S dovršením úvah o věkové stratifikaci dětí a tím nezbytné modifikace už prvního kontaktu opustíme otázku věku klientů logopedických pracovišť. Chci věřit, že detailnější rozbor situace v případě věkově zralejších klientů by byl trapným podceňováním profesionality logopedů.

Věnujme kratší pozornost věku samotných terapeutů-logopedů. Vyhýbám se každé generalizaci, a to hlavně ve sférách, z nichž jsem něco na vlastní kůži okusila. Věk není zásluhou ani zárukou kvality poskytované péče. Jednu repliku na vrub zkušenosti jsem již uvedla, přidám další od Heinricha Heina: *Zkušenost je sice dobrá škola, jen školné je poněkud vysoké*. Logopedi si s politováním musí přiznat, že pomyslné školné za jejich zkušenosti by z větší části platili jejich klienti. To zavazuje – především k tomu stále se vzdělávat, neusínat na vavřínech a lekat se každého pocitu sebeuspokojení. Klientům přicházejícím na logopedická pracoviště nelze naordinovat důvěru k terapeutovi. Někteří budou důvěřovat staršímu, ve víře, že je zkušenější, jiní se takovému vyhnou z obavy, že již upadl do stereotypu a nedrží prst „na tepu doby“. Hodně k tomu bude přispívat technika – ovšem ne v uvažovaných počátečních kontaktech. Ta poznámka, kterou bychom měli později ještě rozvinout, se týká přímo průběhu logopedické intervence, kdy aplikace různé přístrojové techniky může navozovat (oprávněně? toť otázka!) vyšší míru nadějí a důvěryhodnosti. Konkurence udělá své i v logopedii a v poskytování logopedické péče. Současný stav různě uměle udržované prořídle sítě logopedických pracovišť je – naštěstí pro klienty – dlouhodobě neudržitelný. Potom bude reálně doporučovat i realizovat něco, co je na západ od České republiky možné a běžné: nárok na tzv. „second opinion“, druhé posouzení. Máme snad podezřívát předního amerického logopeda z postranních (komerčně laděných) úmyslů, odpoví-li na dotaz nespokojených rodičů přímo: *Ano, nejste-li spokojeni s prvním posudkem (řečových problémů dítěte), měli byste rozumně vyhledat někoho jiného. Neuspokojí-li*